

Article Type	Research Article	<i>Accepted / Makale Kabul</i>	15.05.2019
<i>Received / Makale Geliş</i>	06.12.2018	<i>Published / Yayınlanma</i>	17.05.2019

MAHALLENİN İMKÂNSIZLIĞI ÜZERİNE NOTLAR: YİTİRİLEN BİR DEĞER OLARAK KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

NOTES ON THE IMPOSSIBILITY OF NEIGHBOURHOOD: THE NEIGHBOURHOOD RELATIONS AS A LOST VALUE

Doç. Dr. Doğan BIÇKI

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla/ TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-1503-4575

ÖZET

Günümüz kentlerinin önemli sorunlarının başında kimliksiz, kişiliksiz, soğuk insan yerleşimleri geliyor. Kentsel dönüşüm çalışmaları fiziksel dokunun iyileşmesini sağlamakla beraber, sosyal ve kültürel açıdan cazip kimlikli mekânlar üretmekte sıkıntı yaşıyor. Bu bağlamda, kentlerimizle ilgili önerilerde mekânsal tasarımıyla mahalle hayatının yeniden üretilmesine yardımcı olunması isteniyor. Bu yazıda kadim mahalleden beklenen komşuluk, yardımlaşma, mekâna bağlılık gibi iyi değerlerin zayıfladığı; bu nedenle kadim mahallenin fiziksel açıdan inşa edilebilse de iç dünyası ve insan ilişkileri yönüyle yeniden üretilmeyeceği; bunun yanlış inşa faaliyetiyle değil, değer alanının dönüşümüyle ilgili bir sorun olduğu ileri sürülmektedir. Mahallenin imkânsızlığı iddiası, değişik nedenlere dayanmakla beraber, günümüz koşullarında komşuluğun yitirilen bir değer olduğu varsayımına dayanmaktadır. Komşuluk imkânlarını daraltan ve hatta istenilmez kılan pek çok genel ve özel nedenden bahsetmek mümkündür. Bu nedenler içerisinde kişilerin mekânda yer değiştirme sıklığı; televizyonun, sosyal medyanın komşuluk ilişkilerinin sağladığı sosyal doyumun yerini alması; bireyciliğin yükselişi; kapitalist değerlerin yükselişi ve tüketim dolaylı mutluluk arayışlarının yükselişi ile en önemli toplumsal sermaye unsuru olan güven duygusunun yitirilmesi başta gelen nedenler olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahalle, Komşuluk İlişkileri, Değerler

ABSTRACT

One of the most important problems of today's cities is that they have become cold human settlements without identity and personality. Although urban renewal operations provide reformation of physical fabric, it has difficulties with producing socially and culturally attractive spaces. In this context, in our suggestions about our cities, it is required to enable the reproduction of neighborhood life with spatial design. This papers claims that good values such as neighborhood, cooperation and commitment to space which are expected from the ancient neighborhood are weakend; therefore although the ancient neighborhood can be constructed physically, it can not be produced in terms of inner world and human relations; this is not because of the wrong building activity but rather it is a problem of transformation of the value area. The claim of the impossibility of the neighborhood is based on the assumption that the neighborhood is a lost value in today's conditions. It is possible to mention many general and special reasons that narrow and make the neighborhood undesirable. These reasons are mainly consist of the frequency of people's displacement; the replacement of social satisfaction by television and social media which were previously provided by neighborhood relations, the rise of individualism, the loss of trust with the rise of capitalist values and the rise of consumption-driven happiness.

Key Words: Neighborhood, Neighborhood Relations, Values

1. GİRİŞ

Son yıllarda gerek akademik yazında gerekse Kentleşme Şûralarında mahalle kavramının yeniden hecelendiği görülmektedir. Mahalleye yönelik bu yeni ilgi daha çok kentsel dönüşüm çalışmalarının sosyolojik boyutuyla ilgili tartışmalarda kendini göstermektedir. Zira kentsel dönüşüm çalışmalarında pek çok sorun alanı olmakla beraber; mahalle hayatının ortadan kalkması ve mahalle kavramıyla ilgili bildiğimiz pek çok iyi değer de beraberinde yitirilmesi önemi bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Kentsel dönüşüm kapsamında çoğu kez mahalle boyutunda, büyük çaplı dönüşümler yapılmakta; bazı uygulamalarda hak sahipleri başka bölgelere taşınmakta; bazı mahallelerin sosyolojik kompozisyonu değişmekte; bir tür nüfus mübadelesi yaşanarak yoksul mahalleliler yerlerini daha üst gelir gruplarından

insanlara bırakmaktadır¹. Literatürde bu tip alt gelir gruplarını yerlerinden edici özelliği olan kentsel dönüşümler için “soylulaştırma” kavramı kullanılmaktadır. Soylulaştırma geleneksel mahalle dokusunu bozmakta farklı bir sınıfsallık meydana getirmektedir. Eren’e göre (2017:159), “soylulaştırılmış mahallelerdeki esas sorun, kentsel morfolojide biçimsel varlığını halen korumakla beraber, mahalleyi anlamlı kılan bütünü, komşuların, ortak değerlerin, kültürel ve iktisadi yapının olmamasıdır... Soylulaşan bu mahallelerde, hakiki yerlisinden uzak evler, yerli turistlerle dolu sokaklar söz konusudur”. Turistler kentlerin istenen ziyaretçileri olmakla beraber, doğal mahalle yaşamının sürdürülebilirlik nedeni olmayıp aksine mekânların müzeleşmesi/metalaşması riskini kuvvetlendiren bir etki meydana getirmektedir.

Diğer yandan, özellikle TOKİ aracılığıyla yürütülen kentsel dönüşüm çalışmalarında tek tip konutlar üretilmekte; bunların sosyal donatılarında önemli yetersizlikler bulunmakta; sosyalleşmeye, birlikte tüketime imkân veren tasarım pratikleri olmadığından ötürü çoğu zaman bu uygulamalar bir bina topluluğu görünümü arz etmektedir. İşte bu durumu kritik eden değerlendirmelerde *kent kültürü*, *mahalle ruhu*, *aidiyet* gibi psikolojik ve sosyolojik kavramlara başvurulmakta; TOKİ ve diğer kentsel dönüşüm aktörlerince yürütülen uygulamaların çok sayıda konut üretmek dışında ortak yaşam kültürünü ifade eden mahallelilik, komşuluk gibi kültürümüzde bir zamanlar var olan ancak sonradan yitirilen değerleri yeniden canlandırması istenmektedir. Örneğin, Şehircilik Şurası Komisyon Raporlarına (2017:35) bakıldığında, aynı cümleden olmak üzere ideal bir mahalle tasviri yapıldığı görülmektedir:

Modern kentleşmeden önceki dönem olan 1950’li yıllara kadar doğal gelişen kentlere baktığımızda; caminin olduğu meydan, bu meydana bağlanan sokaklar, küçük yeşil alanlar ve mahalle çeşmesinin olduğu alanlar, toplumun sosyal ilişki içerisinde olduğu başlıca açık alanlardı. Bu açık alanlar, sahip olduğu mekânsal formu ve tasarımıyla tüm yaş grupları olan çocuk, genç, yetişkin ve yaşlılar için sosyal ilişkilerin kurulduğu, yardımlaşmaların yapıldığı ve birbirini tanıyan ve güvenen güvenli yaşam alanları idi.

Diğer yandan, *Otomobil Kullanımının Artışı ve Mahallenin Kaybolması* başlığını taşıyan kısımda ise mahallenin araç trafiğinin konforunu arttırmaya yönelik uygulamalar ile ortadan kaldırıldığına işaret edilmektedir. Mahallenin yeniden canlandırılmasında ise nihai kerte kentsel tasarıma önemli bir misyon yüklediği anlaşılmaktadır:

Büyük kentsel alt bölgeler şeklinde oluşan kentsel formda; toplum, gelir gruplarına göre ve farklı yaş gruplarına göre ayrıştırılmıştır. Otomobilleşme, şehir dokusunda ve sosyal yaşantıda mahalle ve komşuluk grubu, mekânsal ve sosyal dokuyu ayrıştırmak suretiyle toplum içindeki sosyal ilişki düzeyini ve kaynaşmayı azaltmış ve bunun sonucunda toplumda *sosyal yardımlaşma* azalmıştır. Toplum, birbirini tanımayan ve güvenmeyen kalabalık insan topluluğuna dönüşmüştür. Otomobilleşme dönemi öncesindeki sokakların kullanımı sosyal toplulukların ve farklı yaş grupları için bir sosyalleşme mekânları görünümünde iken, otomobil amaçlı kullanım sonrası ise araba geçişi ve otopark için kullanılan ve özellikle çocuklar için güvenli olmayan bir teknik altyapı ögesine dönüşmüştür. Bu bakımdan kentsel planlama yaklaşımında yeniden insan ölçeğindeki mekânsal tasarım olan mahalle ölçeğine ve onun alt birimleri olan komşuluk grubu ölçeğine inilmeli, bu kapsamda bir strateji olarak sadece otomobile dayalı kentsel planlama anlayışından çıkılarak, araç trafiğinden arındırılmış, yayalaştırılmış sokakların düzenlenmesi” ne ağırlık verilmelidir.

Komisyon raporunda belirtilen saptamalar önemli ölçüde doğru olmakla beraber, mahallenin kentsel tasarımıyla yeniden yaratılabileceği şüphelidir. Zira, *yardımlaşma* gibi mahalle ile kaynaşık bir kavramın mekân tasarımı ile yeniden yaratılabileceğini söylemek pek gerçekçi görünmemektedir. Nitekim günümüzde pek çok insan hiç tanımadığı insanlara/kampanyalara/sivil toplum örgütlerine internet üzerinden yardım gönderirken; fiziksel olarak çok yakınında yaşayan insanların sorunlarından önemli ölçüde haberdar değildir. Başka bir deyişle, bugün mekânsal yakınlık, insani, duygusal yakınlığın teminatı durumunda değildir. Diğer yandan, *yayalaştırma*, kentliler için boş zaman faaliyetleri açısından önemli fırsatlar yaratacaktır. Kentsel yaşam kalitesinin geliştirilmesi adına olumlu sayılabilecek bir şehircilik faaliyeti olarak da değerlendirilebilir. Ancak yayalaştırmanın mahalle benzeri bir kamusal alan oluşturması beklenmemelidir. Özellikle büyükşehirlerde birbirini tanımadan her gün aynı güzergâhları kullanan binlerce insan, hemen hemen hiçbir insani etkileşime girmeksizin yaşamlarını sürdürmektedir.

¹ Kentsel dönüşümün sosyolojik nitelikli etrafı bir kritiği için bkz. Murat Şentürk, “Kentsel Dönüşümün Sosyolojisi”, Edt. Köksal Alver, Kent Sosyolojisi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017, ss. 377-391 içinde.

Bu yazıda, 2000'li yılların başlarına kadar daha çok tarihçilerin ilgi gösterdiği; yakın zamanda ise - biraz da kentsel dönüşüm ve güvenli siteler tartışmalarıyla alakalı olarak- sosyologların ve kent plancılarının ilgi gösterdikleri mahalle kavramı kritik edilmekte; bir ideal tip olarak toplumsal hafızamızda ve geleneksel kültürümüzde yeri olan mahalle kavramının içinin boşaldığı; bir bakıma yeniden mahalle kurmanın imkânsız olduğu ileri sürülmektedir. *Bize göre mahalleyi bugün imkânsız kılan temel nedenlerden birisi, yanlış dönüşüm uygulamalarından ziyade insanı insanla, komşuyu komşuyla², zengini-yoksulla rapteden inanç kodlarının değer dünyamızdan ve dolayısıyla gündelik hayatımızdan önemli ölçüde çıkmasıdır.*

“Mahallenin imkânsızlığı” iddiasının dayandığı pek çok neden vardır: Çok makro bir bakış açısıyla birbirleriyle çok girift ilişkileri olan küreselleşme, modernleşme, bireyselleşme, dünyevileşme/seküler kültürün yaygınlaşması ve belli ölçüde modern kentleşme mahallenin sonunu getiren ana nedenlerdir. Yanısıra komşuluk ilişkilerinin kaybolması; yüzyüze insan ilişkilerinin azalması; insanlar arasındaki yardımlaşma, dayanışma duygularının azalması; mahallede bir zamanlar var olduğu söylenen cemaatimsi yaşam biçiminin getirdiği tüm değerlerin ortadan kalkmasının yukarıda sözünü ettiğimiz makro nedenlerle ilişkisi bulunmaktadır. Bu yazıda *mahallenin imkânsızlığı*, her biri bir makale hacmini aşacak makro nedenlerle tartışılmak yerine, mahalleyi kuran asli değerlerden biri olan *komşuluğu* ortadan kaldıran ve dolayısıyla mahalleyi bugün imkânsız kılan değer dünyamızla ilgili dönüşümler çerçevesinde tartışılmakta; ezcümle mahallenin kentsel dönüşümle değil değer dönüşümüyle ortadan kalktığı ileri sürülmektedir.

2. BİR İDEAL TİP OLARAK MAHALLE

Bilindiği gibi ideal tip yöntemi Alman Sosyolog Max Weber'e aittir. Weber bu yöntemi, içine doğduğu Batı kültürünü, Batı dışı toplumlar karşısında bir ideolojik üstünlük aracı olarak kurguladığı Batı Şehri adlı eserinde ustalıkla kullanmıştır. Doğu-Batı, Geleneksel-Modern gibi dikotomiler çerçevesinde düşünme geleneğinin yaygın olduğu Batı dünyasında kolaylıkla kabul gören bu yaklaşım, Batı dışı toplumlarda da muhtemelen en sık başvurulan analiz aracı olarak işlev görmüştür. Nitekim ideal tipler gerçekliğin ta kendisi değildir. Ancak bir sosyal fenomenin en tipik özelliklerinin listelenmesidir. Gerçek dünyada ele alınan fenomenin tüm özellikleri ideal tip listesine uymayabilir. Zira maksat karmaşık sosyal konuların analizini kolaylaştırmaktır. Mahalle konusu da toplumsal imgelemde Osmanlı ve daha özeldede İstanbul mahallesini kendi dağarcığında taşımaktadır. Zira imparatorluğun kanatları altında olan bu kent, Osmanlı İslam kenti idealinin en ekmel ürünü olmuştur. Osmanlı İslam kentinin bir yapı taşı olan mahalle bir inaçla (İslam) bir politik aklın (Osmanlı yönetimi) şaheseri olarak görülebilir. Günümüzde yalnızca bir şehircilik konusu olarak değil; onunda ötesinde bir toplumsal eksiklik olarak andığımız mahalle, tarihsel cazibesini kusursuz bir idari birim olmasından değil; kökeninde İslami değer dünyasının olduğu, ahenkli bütünleşik emniyetli bir toplum organizasyonu olmasından kazanmıştır.

Bir mahalle tartışmasına girmeden netleştirilmesi gereken konu, bir İslam kenti ideal tipi olan mahalleden mi? Yoksa kültürel bir içeriği olmayan zamansız boş bir mahalleden mi bahsettiğimizdir? Eğer bahsedilen ikincisi ise o zaman toplumdan topluma değişen bir mekân organizasyonundan bahsediliyor demektir. Nitekim Batı toplumlarında da yaygın biçimde komşuluk birimi (neighborhood unit, community) ve benzeri kavramlar kullanılmaktadır. Kentin bir bölgesini paylaşan, bazen birlikte sosyalleşen hemşeriler anlamında kullanılan mahalle evrensel bir şeydir. Ancak bizim ideal tip olarak kendi kentlerimizde yeniden hükümferma olmasını düşlediğimiz mahalle Batıdaki veya dünyanın herhangi bir yerindeki mahalle değil; kendi değer dünyamızın akisleriyle dolu olan kadim mahalledir. Eğer kastımız “kendi mahallemiz” ise öncelikle bilinmesi gereken bu mahallenin mimarisiyle,

² İslam inancının temel referansları olan Kuran ve Hadislerde komşularla yakınlık kurmayı emreden pek çok ayet ve hadis bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: “Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez” (Nisa suresi, 36. ayet). (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/529/36-39-ayet-tefsiri> Erişim 20.02.2019). “Cebrâil bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım.” (Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 140-141; Tirmizî, Birr 28; İbnî Mâce, Edeb 4); “Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse komşusuna iyilik etsin (Müslim, İmân 77); “Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet!” (Müslim, Birr 142.) ; Yâ Resûlallah! İki komşum var. Hangisine hediye vereyim? diye sordum. “Kapısı sana daha yakın olana ver” buyurdu; (Buhârî, Şüf’a 3, Hibe 16, Edeb 32); Ey müslüman kadınlar! Komşu hanımlar birbiriyle hediyeleşmeyi küçümsemesin! Alıp verdikleri şey bir koyun paçası bile olsa!.” (Buhârî, Hibe 1, Edeb 30; Müslim, Zekât 90; Tirmizî, Velâ’ 6) (<https://www.hadissitesi.com/komsu-hakki-ile-ilgili-hadisler> Erişim Tarihi 20.02.2019)

sokaklarıyla, evleriyle ilgili özellikler değil; insan ilişkileriyle ilgili özüdür. Zira *sokağın, evlerin biçim olarak yeniden inşası mümkün iken insan ilişkilerinin yeniden inşası aynı ölçüde kolay değildir*. Dolayısıyla burada bahsedilmesi gereken kadim mahallenin biçimsel özellikleri değil, insan ilişkileriyle ve değer dünyasıyla ilgili ideal tip özellikleridir.

Osmanlı Mahallesi prensipte aynı etnik kökenden ve aynı dinden gelenlerin birlikte oturdukları konut bölgesidir. Köylülerden, göçebelerden ve başka yerlerden gelen türdeş gruplar, etnik kökenlerine, mesleklerine ve dini gruplarına göre az aileli topluluklar olarak yeni mahalleler oluşturmuşlardır. Mahallenin kuruluşu bir ibadethane çevresinde ve manevi bir rehberin yol göstericiliğinde gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar Anadolu kentlerinde, Selanik'te karışık topluluklar var olmuşa da temel kural Osmanlı Mahallesinin inanç birliğini esas almasıdır. Mahalleler asırlar boyunca etnik ve dini homojenlikleri sayesinde orijinal özelliklerini korumuşlardır (Cerasi, 1999:70-72).

Nitekim İstanbul'un fethinden sonraki süreçte, kentin manevi, kültürel, iktisadi açıdan temellük edilmesine yönelik olarak Anadolu ve Rumeli'den getirilen zanaat erbabı, idari ve dini açıdan söz sahibi aileler öncelikle iskan edilmişlerdir. Müslüman ve Hristiyan mahallelerin bu nitelikli insanlarla kurulması, İstanbul'da seçkin bir mahalle kültürünün oluşmasına hizmet etmiştir. Kurulan ilk mahalleler dini, kültürel ve etnik kimliğe sahip cemaat tipi topluluklar olmuşlardır. İlk Müslüman mahallelerinin kuruluşunda iki zümreden bahsedilmesi gerekmektedir. Bunlardan birisi, İstanbul'un kuşatmasına katılan devlet ricalidir. Fatih döneminde mahalle kuran devlet adamları arasında Bali Süleyman Ağa, Hacı İlyas Ağa, Çakır Ağa gibi isimler sayılabilir. İlk mahallelerin diğer kurucuları ise ulema ve tasavvuf zümresine ait kimseler olmuşlardır. Şeyh Ebul-Vefa, Şeyh Akşemseddin gibi mahalleler, kurucuları olan manevi aktörlerin isimleriyle bilinir olmuşlardır. Müslüman mahallesinin temel karakteristiği, hem dini hayatın hem gündelik hayatın gereklerini temin eden cami, mescit, çeşme, hamam gibi yapıları merkezine almış olmasıdır. Paralel biçimde Yahudi ve Hristiyan cemaatlerin mahalleleri de sinagog ve kiliselerin etrafında şekillenmiştir (Işın, 2014:20,21). Bunun taşıdığı anlam, mahalle hayatının, dindarlık derecesi ne olursa olsun dayanışmayı kolaylaştıran ortak inanç temelli bir kültürle örülmüş olduğudur.

Osmanlı mahallesinin bir başka esprisi, mahalle bazında kurulan otokontrol sistemi ile birlikte yaşamın teminat altına alınmasıdır. Mahalleli kendi mahallesi üzerinde "söz söyleyebilen" ve gerektiğinde mahalledeki hadiseleri yönlendirebilen aktif bir topluluktur. Örneğin, Bursa Şer'iyye Sicillerine geçen bir vakada, Hacı İskender Mahallesinde oturan Mustafa, Erakir adlı bir Ermeni ile komşudur. Mustafa Erakir'in duvarına yakın bir noktadan geçen suya müdahale ederek yeni bir su yolu açmıştır. Erakir, yeni su yolunun kendi duvarını zarar vereceğini iddia ederek şikâyetçi olmuştur. Yapılan ölçümler neticesinde su yolunun Erakir isimli komşuya zarar vermeyeceği tespit edilmiştir (Düzbakar, 2003:107). Örnek vaka, mahallelinin komşuluktan kaynaklanan hak ve sorumluluklarını yerine getirme noktasında çok titiz davranmayı gerekli kılan bir nizam tabi olduklarını göstermektedir.

Eren'e göre, post modern dünyanın hızlı yaşamı komşular arasındaki paylaşımları azaltmıştır. Mekân da zaten toplumsal dinamiklerle üretilmekten uzaktır. Sokakları planlayanlar, evi tasarlayanlar mahallelinin müdahalesine imkân vermemektedir. "Mahalleliye düşen sözün alanı daralmıştır" (Eren, 2017:158). Bugünün mahallesine bakıldığında, mahalleyi ortak inancın mekânsal yaşam ünitesi olarak tanımlama imkânı kalmamıştır. Yine Eren'in ifadesiyle "mahalleden hatırdan kalan güzel olan her ne ise, o kendi zaman-uzamında yaşanmış ve bitmiştir" (2017:189). Sürekli bir devinim içinde yeni yeni sakinlerini ağırlayan insan yerleşmeleri, ortaklaştırıcı bir duygudan yoksun halleriyle bir mahallelilik kimliğinin mayalanmasına imkân vermemektedir. Ortak duygu yoksunluğu, mahallenin esansiyel unsuru olan komşuluğu da tedavülden kaldırmış gibi görünmektedir.

3. MAHALLENİN KURUCU ÖĞELERİNDEN BİRİSİ OLARAK KOMŞULAR

Bugün geleneksel mahalleyi ne belli formu olan yeni evlerle, ne cami, mescit, çeşme, sadaka taşı ile ne de sokak tasarımı, mekân peyzajı ve şehir mobilyalarıyla kurma imkânı vardır. Salt mekânı diriltmek gönülleri diriltme imkânı yoktur. Mekanın restorasyonu nostalji duygusu yaşatabilir; geçmişe götürebilir; "şehre karşı çay kahve içirebilir"³ ancak o kadar. Ne komşuluk, ne insan ilişkilerindeki sıcaklık ne aidiyet duygusu ne mahallelilik bilinci mühendislik bir çabayla geri gelecek olan şeylerdir.

³ Yazarın Bursa Hisar tophane mahallesinde soylulaştırma eğilimlerini konu edinen bir çalışmada, görüşme yapılan bir mahalle sakini tophaneyi niçin sevdiğini ifade ederken "bizim muhitte şehre karşı çay kahve içebileceğin yerler dahi mevcut" ifadesini kullanmıştır (Bıçkı, 2015:139).

Zira tüm bunların temelinde toplum olma durumunu değerli ve bir bakıma zorunlu kılan değerler yatmaktadır.

Modernleşme, dünyevileşme ve bireyselleşme akımları, aşkın/müteal olanın otoritesi yerine kişisel özerkliği (nefs/ego/benlik) kutsallaştırdığı için; kamusal hayatın manevi nitelikli köklerini kurutmuştur. Bugün komşuluk ilahi bir buyruk olarak değil; belki medeni hukuk; kat malikleri hukuku içerisinde kendisine yer bulabilecek bir anlam çerçevesine sahiptir. Bu hukuki çerçeve komşuları birbirleriyle yardımlaşmaya, selamlaşmaya, paylaşmaya, birbirini kollamaya; iyi günde kötü günde beraber olamaya değil en iyi ihtimalle birbirlerine karşı zarar vermemeye zorlamaktadır. Hukukun suç olarak tanımlamadığı bir işi yapmadığınız sürece komşuyla muhataplık için zorunlu bir gerekçe kalmamıştır. Ortak giderler için apartman yönetimine ödenen aidat belki de tek ortak paydayı oluşturmaktadır. Kimse kimse için özel bir iyilik yapma peşinde değildir. Eve girilmekte; kapılar kapanmakta ve bireysel yaşamın engin özgürlüğü yaşanmaktadır. Bedeli belki yalnızlıktır ancak ötekinin yüklerini de kapı dışı ettiğinden tercihe şayandır.

Aynı zamanda başkalarının derdi demek olan mahalle, bugün ancak belirli bir mekâna mecbur olanların mahkûmiyeti gibi görünmektedir. Kastedilen yoksulların mahalleleridir. Bu mahallede yaşıyor olmak bir talihsizlik gibi görünmektedir (Enlil,2003:88). Suçla, bazen politik marjinallikle damgalamaya yol açan yoksul mahallesi, sakinlerine örneğin Osmanlı mahallesinde olduğu gibi gururla taşınan ortaklaşa bir kimlik sağlamaktan uzaktır. Oysaki bugün mahalle kavramının bir ideal tipi olarak imge dünyamızda yaşattığımız Osmanlı mahallesinde kişiler, Yüksek(2017:21)'e göre, kendilerini oturdukları mahalleden bahsederek tanıtıyorlardı. Bu ortaklık duygusu “yerel dayanışma ve birliği” ihtiva eden bir yaşam tarzını doğuruyordu. Kişiler kendilerini aynı soyadı taşıyanlar gibi mahalleli kimliği üzerinden tanımladıklarından mahallenin itibarına kendi itibarları gibi sahip çıkıyorlardı.

Bugün yoksul mahallesi mecburi bir adrestir: Konumu iyileşenlerin hızla terk ettikleri bir adres. Zira zaman dert paylaşma zamanı değil belki haz paylaşma zamanıdır: Keyif veren istenmektedir. Sıkıntı verecekse, yorgunluk verecekse, zahmet verecekse istenmemektedir. Dolayısıyla mahallenin kurucu öğelerinden birisi olan öteki(potansiyel komşu), daha baştan yük oluşturma riski olan bir yabancıdır. Yabancı yabancı olarak kaldığı sürece risk oluşturmamakta ne zaman ki yabanklıktan çıkılıp komşuluk statüsüne kabul edilmekte o vakit sıkıntısı paylaşılması gereken bir komşuya-mahalleliye dönüşmektedir. Bugün komşuyu komşuyla bağlantılandıran manevi kültür tedavülde olmadığından, kişilerin geleceği belli olmayan bir ilişkiye yatırım yapma olasılıkları giderek zayıflamaktadır. Her başımız sıkıştığında sığınağımız olan “zaman” komşuluk imkânlarını daraltmış gibi görünmektedir.

4. KOMŞULUK İMKÂNLARINI DARALTAN FAKTÖRLER

Komşuluk imkânlarını daraltan ve hatta istenilmez kılan pek çok genel ve özel nedenden bahsetmek mümkün olsa da bunlar içerisinde öne çıkanları ele almak gerekirse; kişilerin mekânda yer değiştirme sıklığı, televizyonun, sosyal medyanın komşuluk ilişkilerinin sağladığı sosyal doyumun yerini alması; bireyciliğin yükselişi; kapitalist değerlerin yükselişi ve tüketim dolayımı mutluluk arayışlarının yükselişi ile en önemli toplumsal sermaye unsuru olan güven duygusunun yitirilmesi.

4.1. Artan Hareketlilik/ Yer değiştirme Sıklığı

Günümüz koşullarında komşuluk yapmayı zorlaştıran temel faktörlerden birisi, kişilerin mekânda artan hareketlilikleri; eş deyişle göç etme sıklıklarıdır. İlhan Tekeli *Göç ve Ötesi* adlı çalışmada, dünyanın küreselleşmesi, insan akışkanlığının artması neticesinde göç kavramının kullanılabilir olmaktan çıktığını; kişilerin belirli bir yere bağlı yaşam sürdüren kimseler olarak tasavvur edilmesinin gerçekçi bir yaklaşım olmadığını söylemektedir. Bu nedenle kişilerin belirli bir yere bağlılıklarını temel kabul eden göç yerine, belirli güzergâhlarda hareketliliğini olağan kabul eden *göç güzergâhları* kavramını önermektedir (Tekeli,2008:63).Tekeli'nin önermesine göre kural olan hareketlilik; ancak bireyler diledikleri güzergâhı seçmekte serbesttirler. Oysaki mahalle, Alver'in de isabetle belirttiği gibi bir yere “bağlanma ve bir yerle kendini irtibatlı kılma”(Alver, 2013:22) halidir. Bir yerle irtibatlı *ol(a)mamak* ; haliyle o yere bağlı insanlarla da bağlanma olasılığını zayıflatmaktadır.

Nitekim, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2015 doğum yeri istatistiklerine göre insanımızın yüzde 31,3'ü doğduğundan farklı bir ilde yaşamaktadır. Ülkemizde yurtdışı doğumlu 1.6 milyona yakın insan yaşamaktadır. İl içi göç ve göç ettikten sonra tekrar doğduğu ile dönenler ihmal edildiğinde dahi

günümüz Türkiye’inde her üç kişiden biri göçmen durumundadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2007-2016 dönemi Adrese Dayalı Kayıt Sistemi göç istatistiklerine göre, ülkemizin toplam nüfusunun yaklaşık olarak %3,1 ila %3,5’inin bir önceki yıla göre ikamet ettikleri illerden başka yerlere göç ettikleri görülmektedir. 2015-2016 dönemi için iller arası göç eden nüfus toplamının 2.619.403 kişi olduğu dikkate alındığında (Şehircilik Şurası,2017:226,228) kişilerin belirli bir yere kök salma, dolayısıyla bir mahalleye bağlanma olasılıklarının giderek azaldığı anlaşılmaktadır.

Nitekim, Alver’in *Mahalle* isimli eserinde yer verilen nitel yöntemle yapılan görüşmeler, yazarın mahallenin bir töz olarak kalıcı bir fenomen olduğu iddiasına rağmen, pek çok açıdan değişen insan ve mekan ilişkileri nedeniyle, özelde komşuluğun genelde mahalle hayatının bittiğine dair pek çok kanıt sunmaktadır:

“İnsanlar birbirinden uzak, herhangi bir irtibatları yok. Olmayınca da birbirini tanımayan insanlar topluluğu oluyor mahalle. Hâlbuki birbirini tanıyan, sayan seven icabında eğlenen, birlikte gezen tozan topluluk olması lazım ama bugün mümkün değil. Mahalle bitti gerçekte...(YT,81,E)” (Alver,2013:243).

“Kimse kimseyi tanımıyor, komşu komşuyu bilmiyor. Selamlaşmıyor. Kapıdan hırsız girse tanımıyoruz, bilmiyoruz çünkü(İC,37,E)”(Alver, 2013:244).

“Mahalle öldü, Çingeneler doldu... Eski insanlar yavaş yavaş gittiler, mahallenin seviyesi, kalitesi çok düştü. Komşuluk da pek kalmadı... Komşular da değişti. Yeni gelenlerle pek uyuşmaz, tanışmayız... Eskiden ev alma komşu al derdik. Yıllardır aynı yere yaşadık. Ölene kadar burada yaşayacağız, birbirimizin yüzüne bakacağız diye düşünürdük. Komşuluk o kadar önemliydi. Ona göre ev alıyordun, samimi oluyordun...(MÇ,60,E)” (Alver,2013:245).

“ Bu mahallede oturmak eskiden çok önemliydi şimdi değil; hoyrat göç alması. Eskiden daha saygın insanların oturduğu yerd burası. Mahallenin beğenmediğimiz yönleri son yıllarda aldığı yabancı göçleri yani bu mahalleye ait olamayan insanlar... (CA,48,E)”(Alver,2013:246).

Günümüzde artan insan hareketliliği insan ilişkilerinde belirli bir istikrar oluşturacak süreyi, birlikte zaman geçirme, birbirini gözleme, birbiriyle arkadaş olma mühletini komşu adaylarına vermemektedir. Sık sık yer değiştiren, mahalle değiştiren, şehir değiştiren potansiyel komşu; komşuluk için gereken duygusal yatırımı yapıp bir takım riskler alacağına kendisine sanal dünyadan komşuluklar edinmektedir. Kaldı ki belirli bir yerde kalma süresinin uzaması komşuluk oluşumunun garantisini de değildir. Kapitalist toplumun yeni meşguliyet sahası olan sosyal medya, mahalle gibi *mekân bağımlı-denetimli arkadaşlıkları serbestleştirmekte*; sosyal denetim dışı bir sahada yeniden yapılandırmaktadır. Gerçek komşuların yol açabileceği külfetlere girilmeksizin, sanal âlemde tanışılmakta, görüşülmekte, mesajlaşmakta, alışveriş edilmekte; hemen hemen her türden duygu ve dürtü tatmin edilmektedir. Bugünün dünyasında yakınlar uzak olmuş; uzaklar yakın olmuştur. Dolayısıyla insan ilişkilerini mekân bağımlı olmaktan çıkaran maddi ve manevi kültür; mahalleyi var eden etik kodları da peşi sıra dönüştürmüştür.

Şerif Mardin, Osmanlı mahallesinin, kadın-erkek ilişkilerini sosyal denetim altında tutan İslami “göz” ile ilgili olduğunu söylemektedir. İnsanların bir biri üzerindeki gözü iyi, kötü, güzel, çirkin ile ilgili uzlaşmış değerlerin muhafazasına hizmet etmektedir. Mardin’e göre;

Mahallenin kendisine baktığımız zaman, orada gerçekten iyi, doğru ve güzel hakkında bir düşünce var. Nedir o düşünce? İşte İslami düşünce tarzı... Bir kolektivite olmak için değerleri paylaşmak lazım, değerleri paylaşmak için görmek lazım, kendi üstüne almak lazım. Kendi üstüne almak da bir görme ameliyesi aslında. Mahallede bu çok gelişmiş olan bir yaklaşım tarzı. Niçin gelişmiş mahallede? Çünkü iyi, doğru ve güzel hakkında bazı değerler var, onlar İslami değerler. Fakat aynı zamanda da o değerlerin nasıl kullanılacağına dair bir hâl çaresi var. O hâl çaresi nedir? Gözü erkek ve kadın farklılıklarının üzerine teksif etmek. Mahallede göz bundan dolayı çok önemlidir ve her ne kadar hani öğretilen de iyi, doğru ve güzelin olmaması dolayısıyla bir takım yeni şeyler gelir diyorsak da mahalle bilhassa kadın ve erkek farklılıkları üzerinde değerlerini kondurduğu için mahallede göz, bakma, birbirine bakma, bir kontrol şekli olarak çalışıyor (Ruşen Çakır’ın Şerif Mardin vd. ile yaptığı söyleşi içerisinde, 2013).

Bugün Mardin’in sözünü ettiği inanç kaynaklı değerlerin ve onun muhafazasına yönelik “göz” lerin istenmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Mardin’in alevlendirdiği *mahalle baskısı* kavramı özellikle seküler yaşam biçimlerini benimsenmiş olan kesimlerde tepki uyandırmıştır. Eski mahalle evet kadın

erkek ilişkilerinin denetim sahasıdır. Bu denetimi kişiler birbiri üzerinde uyguladıkları gibi özelde o dönemde mahallenin yöneticisi olan imam tarafından resmi olarak da yerine getirilmiştir. İmam mahalleye giren çıkan yabancıları denetlediği kadar, mahallede içki içilen yerlerin tespiti, uygunsuz hayat süren kadınların mahalleden sürülmesi ve hatta fesada yol açacak yeni moda kıyafetlerden kadınların men edilmesini isteyen fermanların uygulanmasına kadar değişen görevler yüklenmişlerdir (Beydili, 2018:17,18). İmamların mahalle yönetimindeki ağırlıklı konuları Tanzimat dönemine karışmeden kalmıştır. II. Mahmut döneminde kurulmaya başlanan muhtarlık teşkilatı, imamların yönetici kimliklerini ikinci plana itmiştir(Beydili, 2018:21). Modernleşme, imamın mahalle hayatının denetimiyle ilgili rolünü elinden alarak, cami sınırları içinde belirli zamanlarda yapılan bir görev sahasına göndermiştir. İslami hayat tarzına dayalı mahalle hayatının sürdürülmesine yönelik bu denetim biçiminin bugün yeniden istenip istenmediği tartışmalıdır. Geniş kesimler açısından herhalde baskı olarak nitelenecektir. O nedenle eğer bir mahalle var edilecekse ki çok zor; bunun üzerinde uzlaşmış değerler ile yapılabileceği açıktır. Nitekim aynı söyleşide Mardin, Cumhuriyet'in üzerinde uzlaşılacak değerler üretmede başarısız olduğunu söylemektedir:

Burada küçük bir eksik var ama o küçük eksik büyük bir eksik aslında. Cumhuriyette iyi, doğru ve güzel hakkında çok derine giden bir düşünce yok. Diyeceksiniz ki peki tabi benim adam laik bir sistem ileri sürdüğü için bu işlerle uğraşmaz bu insanlar, tamamen yanlış. Avrupa'da yüzlerce sene, binlerce sene dindar olsun, dindar olmasın insanlar her iki grup da ve bu arada bilhassa laiklik içinde diyebileceğimiz grup, iyi, doğru ve güzel konusunda tartışmalara girişmiş ve bu konuda binlerce, onbinlerce sayfa yazmıştır (Mardin, a.g.s, 2013).

Gelinen noktada aslında kadim komşuluğun, bütün insani/duygusal ve hatta varoluşsal avantajlarına rağmen, mekâna bağlı bir sosyal denetim ağı olması dolayısıyla çok da istenir olmadığı ileri sürülebilir. Geçmişte yakın insan ilişkilerden beklenen doyumun, bugün mesafesi ayarlanabilir; kontrol edilebilir; uzaktan kumandalı olması istenmektedir. Televizyonun, sosyal medyanın görece kısa bir zaman aralığında gündelik hayata egemen olmasında, dönüşen insan ilişkilerinin yarattığı boşlukları farklı bir tarzda dolduruyor olmasının önemli bir payı olsa gerektir.

4.2. Televizyonun, Sosyal Medyanın, Komşuluk İlişkilerinin Sağladığı Sosyal Ağın ve Doyumun Yerini Alması

Sanal âlemin en çekici unsuru olan sosyal ağlar, bireylere kendilerinden daha büyük bir şeyin parçası olma imkânı sağlayan bir ortam yaratmış gibi görünmektedir (Hermida, 2017:58). Gündelik hayatın dümenini elinde tutma konusunda zafiyet geçirenler geniş halk kesimleri açısından, özellikle kadınlar, gençler, yoksullar açısından bu ortam sanal yolla da olsa bir aktörleşme imkânı sunmaktadır. Her halükarda sosyalleşme ihtiyacı devam etmektedir ancak öyle anlaşılıyor ki; bunun mahalle gibi mekânsal yakınlık, iç içelik gerektiren bir bağlamda gerçekleşmesi ne arzu edilmekte ne de mümkün görünmektedir. Mekânın sınırlandırıcı etkisini ortadan kaldıran sanal dünya, gerçek komşu ile anlaşmazlığa düşüldüğünde çözüm üretme zahmetini de ortadan kaldırmaktadır. Can sıkıcı sanal arkadaşlar, bir tuşa dokunma kolaylığında "engellenmekte", yeni bağlantılara yelken açılmaktadır. Geçmişte olduğu gibi aynı sokağı, bahçeyi, avluyu paylaşmanın getirdiği uzlaşma zorunluluğu da bir yerde ortadan kalkmış olmaktadır. Veya en azından bir bireysel tercih meselesine dönüşmüş olmaktadır.

Diğer yandan bireyselleşen yaşamlar, teklifsiz komşuluk ilişkilerini kaldırmaktan uzaktır. Komşulara ikramda bulunma merasimleri yerini TV karşısında rahatlatma seanslarına; self servis atıştırmalara bırakmıştır. TV her ne kadar kişilere sınırsız tercih hakkı vermese de TV kumandasını elinde tutan kişiye birkaç saatlik özgürlük, mutluluk illüzyonu yaşatmaktadır.

Adorno'ya göre, televizyon ve diğer kültür endüstrisi ürünleri modern insanın mutsuz dünyasını perdeleme işi görmektedirler:

Birey, kültürel ürünlerde karşılaştığı kurgusal yaşantılarla kendisini özdeşleştirir, gündelik yaşamdan uzaklaşır ve karakterler aracılığıyla kurgusal da olsa gündelik yaşamda sahip olamadıklarına ulaşır ve yapamadıklarını yapar. Dahası belirsiz bir ileriki zamanı düşünerek, kurgusal olanın bir gün gerçek olmasını umar. Bu özdeşleşme sayesinde birey, sahte bir mutluluk hali deneyimler (Kulak, 2017: 213-214).

Televizyon sosyal medyaya önceliğini kaptırma arifesinde olsa da halen, kültürel kapitalizmin en değerli oyalayıcısı durumundadır. "Bireylerin boş zamanı, özellikle gösteri metaları sayesinde gösteri

zamanının bir parçası haline gelmiştir. Boş zaman, televizyon başta olmak üzere, eğlence ve tatil anlarını içeren gösteri metalarının işgali altındadır” (Kulak, 2017: 55). Çalışma yaşamının dar aralıklarına sokulan televizyon, facebook, twitter,instagram; hafta sonu kaçamakları, bayram tatilleri, festivaller, sokak etkinlikleri komşulara ayrılacak zamanı egoistçe tüketmektedir. Başka bir deyişle, komşuluğun gereksindiği zaman sermayesini kendisi için sömürmektedir.

Diğer yandan, Social Digital 2016 raporuna göre, Türkiye Facebook, twitter ve You tube kullanımında dünya sıralamasında en aktif sosyal medya kullanıcıları arasında gösterilmektedir. Twitter kullanımında Endonezya'nın ardından ikinci, Facebook kullanımında Filipinler ve Malezya'nın ardından üçüncü ve Youtube kullanımında da dördüncü sırada yer almaktadır. Ülkemiz tüm sosyal medya uygulamalarında ilk 10 içerisinde yer almaktadır (Şirin,2017:31-34). Buna göre, insanımızın sosyal medya ile fevkalade meşgul(!) olduğu anlaşılmaktadır. İlginç olan şu ki ülkelerin gelişmişlik sıralamalarıyla sosyal medyayı etkin olarak kullanmaları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Refahın yüksek olduğu ülkeler sosyal medya ile görece daha az meşgul olur iken; az gelişmiş ülkeler bu alanda daha yüksek aktivite göstermektedir. Buna göre, sosyal medya kullanım sıklığı; sanıldığı gibi bir gelişmişlik-refah göstergesi olarak kullanılmaya pek uygun görünmemektedir.

Sonuç olarak sosyal medya ve televizyon, bir yönüyle, gündelik hayat içerisinde sıradan insan ilişkilerinin dolduramadığı/tatmin etmediği iç dünyalarımıza ait boşluğu doldurma uğraşı olarak kendisine alan açmaktadır. Bu tatmin yöntemi aslında bir miktar sosyalleşme imkânı barındırır da esasında çok öznel/bireyselleşmiş bir tabiata sahiptir. Kişiler kendi kültürel siteleri içerisinde, kendi dünya görüşlerini, beğenilerini, ideolojilerini destekleyen sanal bir cemaatle alıp vermektedir. İnsanlar orada da kendi gibi düşünenleri izlemektedir. Bu yönüyle gerçek komşuların içine düşebilecekleri fikir ayrılıkları ve her tür farklılık günden güne daha tahammül edilemez gelebilmektedir.

4.3. Farklılık İçinde Birliktelikten Kalabalıklar İçinde Yalnızlığa

Dünün kentlerinde, ortak alanlarda bir araya gelme, farklılıklara rağmen bir arada durabilme söz konusuysen; bugün, birbirinden ve kent bütününden kopukluğun endişe verici boyutlarda olduğu bir durum yaşanmaktadır. Geçmişin “farklılık içinde birliktelik” durumu, bugün yerini tam bir parçalanmışlığa bırakmıştır (Uysal, 2003:68). Oysaki mahalleyi ideal bir yaşam çevresi olarak düşündüren, farklılıkların bir ahenk ile bütünleştirilmiş olmasıdır. Bu zoraki bir bütünleşme değildir. Zenginle yoksulu aynı sokakta uzlaştıran kadim kültür maddi sivrime biçimindeki farklılaşmaları yüceltmediği için birlikte yaşamayı olağan kılmıştır. Başka bir deyişle, komşuluk, sınıfsal bir birliktelik başarısı olarak değil; maddi farklılıkları gösterişçi üslup içinde piyasaya yaymaktan imtina eden bir ahlak dolayısıyla hayat bulmuştur.

Komşular birbirlerine sadece maddi bir yardımlaşma ilişkisi içinde bağlı değillerdir. Evet, komşuluk buna da hizmet edebilir ancak buna, yani yardımlaşmaya indirgenmesi; Chicago Okulu'nun temsilcilerinin yaptığı gibi, zenginlerle varlıklı kesimlerin ilişkisini birbirinden beslenme şeklindeki faydalı(!)bir simbiyotik ilişkiye indirmek olacaktır⁴. Aksine kadim mahalle basit bir çıkar örgütü değildir. Alptekin'in de isabetle belirttiği gibi, mahalleyi, Müslüman toplumların, Batı'dan farklı olarak, şahsi çıkarı öne çıkaran bireyciliği değil, diğergamlığı esas alan cemaat toplum biçimi karakterize etmektedir (Alptekin, 2010:67). Buna göre, kadim mahalleyi kuran manevi dinamikler ortadan kalktıkça; yavanlaşan insan ilişkilerinin meydan getirdiği boşluğu, kapitalizmin tüketim seferberliğe doldurmaktadır. Kendisini komşu olarak değil de tüketici olarak konumlandıran sözde komşu, söz gelimi AVM gezmelerini gerçek komşu gezmesinden daha çekici bir eylem olarak görmekte ve tüketebildiği ölçüde, sosyalleşme zahmeti olmaksızın, mutlu olmayı ummaktadır.

4.4. Kapitalist Değerlerin Yükselişi ve Tüketim Dolayımı Mutluluk Arayışları

Mahalleye ilgili anlam kaybının önemli bir nedeni de kapitalist yeni değerlerin içselleştirilmiş olmasıdır. Nitekim, Toffler'in “kullan at toplumu” adını verdiği postmodern/kapitalist toplum, sadece malları değil; aynı zamanda değerleri, hayat tarzlarını ve istikrarlı ilişkileri de kullanıp atmaktadır. Bu

⁴ Açık biçimde Sosyal Darwinizm'e dayanan Şikago okulu mensuplarından Robert Park'a göre, simbiyotik ilişki için tipik bir örnek Şikago'nun varlıklı bir mahallesi ile yakındaki yoksul bir mahallenin birlikte varoluş deneyimidir. Park'a göre durumu iyi olan hane sakinleri ev hizmetlerinde gereksinim duydukları ucuz emeğe(yani emek sömürüsüne) ve aynı zamanda yasadışı alkol ve ilaçlara kolay ulaşabilmekte; kenar mahallede yaşayanlar ise bu evlerde hizmetli olarak çalışma imkânı bularak nasiptar(!) olmaktadırlar (Rittersberger-Tılıç, 2013:9).

binalara, yerlere, insanlara olan bağlılığın da atılması anlamına gelmektedir (Harvey,1999:318). Nitekim mahallenin temel yapı taşı olan ev, içinde anılar biriktirilen bir aile belleğini ve dolayısıyla kuşaklararası kalıcılığı cisimleştirmektedir. Dolayısıyla mahalle için ev bir sadakat ve bağlanma alanıdır. Oysa ki kapitalist toplumda ev metalaşmış, kullanım değeri ile değil değişim değeri ile dikkate anılır olmuştur. Nitekim evden apartman dairesine geçiş serüveni modern bakışlar için köhne bağlılıklardan kurtulmayı temsil etmektedir: Sabahattin Eyuboğlu 28 Haziran 1936 tarihli Tan gazetesinde şöyle yazmaktadır:

“Eski mesken ruhları bir taraftan yalnızlığa ve istiklâlâ davet eder, diğer taraftan ev eşyalarına ve hatıralara bağlıdır. Yeni oturl insanları ruhsal benzerliğe, yuvasızlığa ve mâzısizliğe götürmektedir. Bir müze havası içinde yaşayan eski adam Fetichiste’ti ve eşyasını her gittiği yere ardı sıra taşırdı. Yeni adam eşyada eşyalıktan bir hassa görmemekte ve yuvasını gömlek değiştirir gibi değiştirmektedir. Ruh eski otruyla beraber kaybettiği istiklale mukabil (ki bu zindan istiklali idi) büyük bir serbestlik kazanacak ve her an başka bir iklime kaçmaya, evasion’a hazır bulunacaktır. Yuva idealini gütmek mülkün esiri olmaktı. Apartman bizi bu esaretten sıyrılmaya alıştırmaktadır...”(Aktaran, Çağlayan,2010:44).

Görüldüğü gibi Eyuboğlu modern zihin dünyasını aslında tasvirde çok başarılıdır. Bir kere yazar eskiyi peşinen mahkûm etmekte; eşyalara, hatıralara bağlılığı yererken; yuvasızlığı, mazisi olmamayı bir özgürlük vesilesi olarak övmektedir. Denebilir ki; Eyuboğlu’nun *yeni adamı, eski adama* karşı kesin galip gelmiştir. Mahalleye, eve, komşulara olan bağlılık yerini değişim değerine bağlılığa-metanın kendisine değil ederine bağlılığa dönüşmüştür. Nitekim apartmanlaşmanın daha başlangıç dönemi olan 40’lı yıllarda gördüğü ilgi, Peyami Safa’nın da ilgisini çekmiştir. 12 Haziran 1941 tarihli Tasvir-i Efkâr’da “Milli İdealimiz Apartman Yaptırmak mıdır?” başlığını taşıyan bir makalede yazar apartmana olan rağbeti şöyle hicvetmektedir:

“Birkaç idealist müstesna, yüksek tahsilin eşliğinde, istikbale nişan alan her Türk gencinin gönlünde bir apartman yatıyor. Apartman! Genç ve yaşlı, mimar ve doktor, esnaf ve avukat, tüccar ve bol maaşlı memur, komisyoncu ve müteahhit, her şuurun altı ve üstü, boydan boya, silme apartman kesilmiştir. Apartman! Cimri parayı bunun için biriktiriyor, iş adamı bunun için taban tepiyor, avukat bunun için mahkemede coşuyor, doktor bunun için gözünü profesörlüğe dikmiş, vekilin treni gelmeden üç vapur evvel Haydarpaşa’ya damlıyor. Apartman! Sabahleyin, yataкта mahmur gözler açılınca, uykunun rehaveti içinde erimiş vücudu kamçılaman ve obüs gibi sokağa fırlatan ideal: Apartman” Bir tek varlık sebebi, yaşamanın hikmeti, bahtiyarlığın âmili, insanlığın gayesi, memleketin selameti, kâinatın sırrı: Apartman!”(Aktaran, Çağlayan,2010:46)

Görüldüğü gibi mahallenin altını oyan dönüşümler günümüzden eskilere gitmektedir. Mahalledeki evden modern bireyin özgür yaşam aracını temsil eden apartmana geçiş, yakın yüz yüze insani ilişkileri önemseyen ve el üstünde tutan bir değer dünyasından/kültürden; tüketim üzerinden mutluluk devşirmeye yönelmiş bir değer dünyasına geçişin sonuçları olarak kendisini göstermektedir. Nitekim Binnaz Toprak, Ruşen Çakır’ın yönettiği bir söyleşide(2013) şöyle demektedir:

“bugün Türkiye’de Anadolu kentlerinde dahi mahalle dediğinizde mahallenin teşkilatlanmasının merkezinde cami yok, mesela ne var, alışveriş merkezleri var. Aynı şekilde Cumhuriyet’in teşkilatlanmasının merkezinde de alışveriş merkezleri var” (Ruşen Çakır’ın Şerif Mardin, Ali Yaşar Sarıbay ve Binnaz Toprakla Söyleşisi içerisinde, 2013).

Alışveriş merkezi(AVM) her ne kadar camiye veya mesciti ortadan kaldırmasa da mahalle için taşıdığı merkeziliği ortadan kaldırmış görünmektedir. Zira AVM, alabilsin veya alamayın kadın, erkek; çocuk, genç, yaşlı herkesin gittiği bir yer iken, mescit ise tamamen bireysel bir tercih konusu olarak meraklısına ve genellikle yaşlılara hitap etmektedir.

Bilge yazar Sadettin Ökten, kapitalizmin ve İslam’ın insana yüklediği farklı değerleri çok basitçe şöyle formülize etmektedir:

“Bunu al, daha pahalı satarsın.” Kapitalist dünya görüşü! “Efendim, bunu al; insana hizmet edersin. Bu da İslamî görüş” (Ökten, 2014: 14).

Mahalle çok açık olarak insana hizmet etme misyonu taşımaktadır. Kadim mahallede komşular komşulara, küçükler büyüklere, gençler yaşlılara hizmet etmektedir. Komşuluğun arka planı teşkil eden manevi etik kayboldukça, kimseyi kimseye yardıma çağırmayan bireyci bir yaşam kültürü boy vermektedir. Bireycilik, Ökten’in ifadesiyle içi boş sahte değerle desteklenip ayakta tutulmaktadır:

Bu kapitalizmin çalışması için paranın devretmesi, paranın devretmesi için de üretilen malın süratle tüketilmesi lazımdır. İnsanların yaşama temposu bu tüketime izin vermiyorsa o zaman ne yapmalı? Bu tüketimi hızlandırmak için yaşama çarkını hızlandırmalıdır. Devredip döndürmeli... İllüzyona, yanılsamaya başvurup içi boş, sahte değerler üretilmeli (Ökten, 2014: 47).

“Apartmanda hiç komşuluk kalmadı, adamın annesi öldü, haberimiz olmuyor!” çok normal, apartman bireyselleşen toplumun ürettiği konut tarzıdır. Toplum önce bireyselleşmiştir, sonra apartman üretmiştir. Cemaat koşturdu. Niye koşturdu? Çünkü cemaatle yaşadığımız zaman direnciniz vardır. O direnç bildiğimiz kavga-gürültü direnci değil, ruhsal bir direnç. Bakışla, gülüşle, oturarak, kapıyı çalarak, yolda selamlaşarak bilirsiniz ki siz tek başınıza değilsiniz bu hayatta. Bu direnç sizin tüketmenize, ahlakınızın değişmesine mâni olur, sizi birçok şeyden korur (Ökten, 2014: 56).

Ökten’in tarifini yaptığı bireyselleşme, toplum olarak önemli bir sermayemizi yitirdiğimizi göstermektedir. “Güven” duygusu üzerine inşa olan sosyal sermayenin zayıflaması, komşuluğun ve dolayısıyla mahallenin en esansiyel manevi özünün yitirilmiş olduğunu göstermektedir.

4.5. Güven yoksa Mahalle Olmaz; Komşuluk olmaz

Newyork Üniversitesi’nde adından söz ettiren başarılı bir akademisyen olan Selçuk Şirin **Bir Türkiye Hayali** adlı eserinde “*Bir toplumu ayakta tutan temel faktör nedir?*” sorusuna *hiç tereddütsüz toplumsal güvendir* cevabını vermektedir. Ona göre, “*Güven yoksa toplum da yok... Sabah kalkıyorsunuz, ekmek alırken fırıncıya, arabaya binerken şoföre, iş yaparken çalışma arkadaşlarına güvenerek hayatı idame ettiriyorsunuz. Çözülen toplumlara bakın... Yugoslavya’dan Irak’a, oradan Suriye’ye gidin. Komşunun komşudan şüphe ettiği yerden bir millet çıkmıyor*”.

Nitekim Türkiye’nin güven karnesine bakıldığında, 2010-2014 yılını kapsayan verilere göre, komşusuna güvenenlerin oranı yüzde 14; tanıdığı kişilere güvenenlerin oranı ise yüzde 20 olarak görülmektedir. Yani toplumda altı komşudan beşine; beş arkadaştan dördüne güvenilmemektedir (Şirin, 2017:19,20). Türkiye 58 ülkenin çalışma kapsamına alındığı sıralamada, komşusuna güven konusunda maalesef 52. sırada yer almaktadır. Diğer bir deyişle, insanların komşularını en fazla güvenilmez bulduğu toplumlardan birisi olarak konumlanmaktadır. Yalnızca bu gösterge bile tek başına *bir mahalle hayalini* imkânsız kılmaktadır.

4.6. Sonuç Yerine: Mahalle Artık Hayal Olmuştur

Toplumsal imgelemde mutlu yaşam ütopyası olan mahalle, Işın’ın İstanbul için gözlemlendiği şekilde, “kendisi kültür üretmediği halde bir başka ve zaman ve coğrafyada üretilmiş konfeksiyon tipi yaşam anlayışlarını toplumsal tüketime sunan bir pazarlama mekanizması(Işın, 2014:11)” tarafından içi boş, muhayyel bir gölgeye dönüşmüştür. Mahallenin içindeki yardımlaşma, komşuluk, saygı, sevgi, diğergamlık yerini bireyciliğin soğuk dünyasına bırakmıştır. Ahmet Haşim’in *Şimdi Müslüman’ın evindeki saat başka bir alemin vakitlerini gösterir gibi* sözü eserini göstermektedir. Ökten bu durumu çok zarif bir eğretilmeyle şöyle ifade etmektedir:

‘Ürün’, ardındaki ‘değerle’ birliktedir ve birlikte gelir. ‘Ürün’ü alır ve kullanırsınız fakat ‘değer’ ise görülmez, fark edilmez. İstemeseniz de zamanla kendisini size benimsetir ve kabul ettirir... Mevcut değerlerimizin sürekliliği bozuldu. Şimdi kahve fincanımızla kola içiyoruz. Fakat bu kesinti, kendi değerlerimizle olan bağımızı tamamiyle kesemedi, koparamadı... Fincanımız kırılmadı ama içi boşaldı. Kesse, koparsa, yani eski değerlerimizi tümü ile unutup yeni değerleri kabul etseydik belki rahat edecektik (Ökten, 2014: 159,160).

Sonuç olarak, mahalle bir imar sorunu değildir. Mahallenin özgün kimliği, mimari mühendislik özelliğinden değil, ortak değerler etrafında örülmüş birlikte yaşama zarafetinden kaynaklandığından, kahve fincanının içindeki kolanın tadı kahveye ne kadar benziyorsa bugünün idari birimi olan mahalle de o kadar mahalleye benzemektedir.

Yakın dönem Türk edebiyatının önemli bir kalemi olan Mustafa Kutlu’nun(2017:176) kadim İstanbul’dan bahisle dediği gibi “şehre özelliğini kazandıran ne varsa; binaları, ağaçları, caddeleri, tekkeleri, konakları, konakları, suları, denizi, balığı, adetleri, atmosferi, vb. bir bir elden çıkınca, bütün bunlarla ilgili bilgiler, belgeler, hatıralar dile getirilmeye, kitaplara dökülmeye başladı”. Kutlu’ya hak vermemek elde değil. Şehri şehir yapanlarla beraber mahalle de elden çıktı. Kristal vazo kırıldı. Tamiri de zor gibi...

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, Y.(2010) Max Weber'in Batı – Bağımlı 'Evrensel' Şehir Anlayışı ve İslam Şehirleriyle İlgili Değerlendirmelerin Kritiği, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:6 Sayı: 23, s.51-71
- ALVER, K. (2013), *Mahalle, Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi*, Ankara: Hece Yayınları
- BEYDİLİ, K. (2018), *Osmanlı Döneminde İmamlar, Bir İmamın Günlüğü*, 3.baskı, İstanbul: Pınar Yayınları
- BIÇKI, D. (2015), *Kentte Yoksulluk, Ayrışma ve Yaşam Kalitesi*, 1.Baskı, Dora Yayınevi: Bursa
- CERASİ, MAURİCA M.(1999), *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19 Yüzyıllarda Kent Uygurluğı ve Mimarisi*, 1.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÇAĞLAYAN, R.(2010), Apartman İdeolojisi: Yeni Otrul'un Meskene Galebesi, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:6 Sayı: 23, s.41-49
- DÜZBAKAR, Ö. (2003), Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı:5, s. 97-107.
- ENLİL MEREY, Z.(2003), 1980 Sonrası İstanbul'da Toplumsal Ayrışmanın Mekânsal İzdüşümleri, *Mimarist*, Yıl 3 Sayı 8 Bahar 2003, ss. 84-89
- EREN ÖZBEK, İ. (2017), *Mahalle, Yeni Bir Paradigma Mümkün mü?* 1.Baskı, İstanbul: Tuti Kitap
- UYSAI, Y. (2003), Parçalanın Kent - Parçalanın Yaşamlar, *mimar•ist* Yıl 3 Sayı 8, s.66-69
- HARVEY, D. (1999), *Postmodernliđin Durumu*, Çev. S.SAVRAN, Ankara: Metis Kitabevi
- HERMİDA, A.(2017) *Herkese Söyle*. Çev. A.A.SABANCI, 1.Baskı, İstanbul: Kafka Yayınevi
- İŞİN, E.(2014), *İstanbul'da Gündelik Hayat*, 5.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- KULAK, Ö.(2017), *Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskaçında Kültür*, 1. Baskı, İstanbul: İthaki Yayınevi
- KUTLU, M.(2017), *Şehir Mektupları*, 12.Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları
- MARDİN, Ş. (2013), <http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-Baskisi-Ne-Demek-Istedim/2028> Erişim Tarihi. 07.11.2018
- ÖKTEN, S. (2014), *Fincanımda Cola Var!*, 1. Baskı, İstanbul: Tuti Kitap
- RITTERSBERGER-TILIÇ, H.(2013), Kavram Olarak Kent Sosyolojisi, Editör: Fatime Güneş içinde, *Kent Sosyolojisi*(s.3-21), 1.Baskı, Eskişehir: AÖF Yayını NO 1932
- ŞENTÜRK, M. (2017), Kentsel Dönüşümün Sosyolojisi, Editör: Köksal Alver içinde, *Kent Sosyolojisi* (s. 377-391), Konya: Çizgi Kitabevi
- ŞİRİN, S. (2017), *Bir Türkiye Hayali*, 1.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap
- TEKELİ, İ. (2008) *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- TOPRAK, B.(2013), <http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-Baskisi-Ne-Demek-Istedim/2028> Erişim Tarihi. 07.11.2018
- T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Şehircilik Şurası Komisyon Raporları(2017), Ankara
- YÜKSEK, A. Y. (2017) “*Kamusal ve Mahrem Arasındaki Çatışma: Osmanlı Toplumunda Ötekileştirme ve kamusal Ahlak Mekanı Olarak Mahalle*”, Editör(ler):A.ERKİLET ve Y.ÇOLAK içinde *Magnetsiz Şehirler*(s. 17-31), Ankara: İlem Kitaplığı
- <https://kuran.diyenet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/529/36-39-ayet-tefsiri> Erişim 20.02.2019
- <https://www.hadissitesi.com/komsu-hakki-ile-ilgili-hadisler> Erişim Tarihi 20.2.2019